

Мар'ян ЛОЗИНСЬКИЙ

РЕЛІГІЙНО-ОСВІТНЄ КНИГОВИДАННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті показано значення релігійного книговидання в національно-культурному житті України XIX–XXI ст., наведено факти співпраці видавництв Василянського чину, Наукового товариства імені Шевченка і “Просвіти” у першій третині XX ст.

Ключові слова: *релігійна книга, Василянський чин, Наукове товариство імені Шевченка, Товариство “Просвіта”.*

Духовно-освітня книга тісно пов'язана з минулим і сучасним національно-культурного життя в Україні, яке позначене динамічними та якісними змінами. Якщо в минулому слід брати до уваги перші бібліотеки при княжих родинах і монастирях, а пізніше й у друкарнях, то сучасний стан відображає релігійну книжку тих видавництв, які відродилися та виникли в незалежній Україні.

Значні досягнення у популяризації релігійного слова належать монашим спільнотам, зокрема, Василянському Чину, який у поширенні книжок і журналів має велику заслугу перед українським народом та славну історію. Дослідник Василянського Чину Петро Шкраб'юк (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) у монографії “Монаший Чин Отців Василян у національному житті України” посилається на припущення відомого архівіста Ореста Мацюка про друкування книг у Львові ще за 112 років до приїзду з Москви Івана Федоровича. На думку О. Мацюка, ці книги друкував Семен Дропан¹. Петро Шкраб'юк вважає: “Якби версія про Дропана підтвердилася, то василяни і в книговиданні були б першими”².

Якщо розглядати літопис василянського книговидання, то слід найперше брати до уваги заснування його друкарень, яких в кінці XVI – на початку XVII ст. було чотири (Києво-Печерська, Унівська, Віленська, Супрасльська). Збереглися до наших часів показники друкування книг цими друкарнями, які подає історик П. Шкраб'юк. Вони такі: Вільно (1623–1839) – 172 книги; Унів (1648–1770) – 69 книг; Супрасль (1689–1805) – 181 книга; Почаїв (1733–1831) – 394 книги. Загалом цей період василянського книговидання був досить багатим у кількісному вимірі – 1309 книг³. Ці друки вирізнялися розмаїттям релігійних тем і мистецьким поліграфічним виконанням, яких не мали інші друкарні Центрально-Східної Європи.

Кінець XIX ст. позначений активною культурно-просвітницькою діяльністю українців Галичини. Повсюди відкривалися численні бібліотеки, читальні. Зросли фонди бібліотеки Львівського університету, яка з 1807 р. виконувала функції публічної, і до фондів якої надходив обов'язковий примірник друків Галичини. Загалом у 1871–1878 рр. у Галичині діяло понад 170 українських читалень, 145 з яких мали статус народних або громадських. Крім них, існувало 14 читалень церковних братств⁴.

Особливим явищем у тогочасному національно-культурному житті краю було заснування у Львові 1868 р. “Просвіти”, яка відіграла визначну роль у відновленні національного духовного життя та налагодженні релігійного книговидання. Загалом упродовж перших 50-ти років діяльності (1868–1918) “Просвіта” видала 348 тис. науково-популярних книг і підручників накладом 2,9 млн примірників⁵. У структурах “Просвіти” діяло понад 2 тис. читалень і бібліотек й числилось 13,4 тис. членів, серед яких було чимало й священників⁶. Активна участь духовенства в громадсько-культурному, зокрема й в читальняному житті, сприяла зміцненню позицій Церкви у суспільстві. Одними з перших подвижників Товариства “Просвіта” були крилошанин, пізніше єпископ у Перемишлі Іван Ступницький, священники Степан Качала, Йосиф Заячківський і Гнат Рожанський. У бібліотеці НТШ було зібрано практично всі видання “Просвіти” та Василянського видавництва “Місіонер” (у 1939–1941 рр. церковні й громадські книгозбірні радянська тоталітарна влада націоналізувала).

Становлення василянського релігійного книговидання на зламі XIX–XX століть відбувалося на тлі значного піднесення українського руху на всіх ділянках громадсько-політичного й національно-культурного життя в Галичині. Видавничо-організаційний досвід “Просвіти” перейняв услід за НТШ і Чин СВВ.

Наукове товариство імені Шевченка у 1873–1930 рр. надрукувало понад 10 тис. книжок, які адресувалися не лише науковцям, але й всьому українському загалу⁷. В роботі Товариства під час головування в ньому професора Михайла Грушевського (1897–1913) найактивнішу участь брало духовенство. Особлива роль належала митрополиту Греко-Католицької церкви Андрею Шептицькому.

І “Просвіта”, і НТШ відіграли важливу роль у забезпеченні видавничо-просвітницької діяльності Василянського Чину. Зокрема, у друкарні НТШ у Львові (Академічна, 8) в 1892 р. було надруковано молитовник “Гостинець” накладом 20 тис. примірників, який уклали священник василянського монастиря у Жовкві Єремія Ломницький і молодий талановитий проповідник Чину о. Платонід Філяс. Наступного 1893 р. теж у друкарні НТШ було видано книгу німецького священника Франца Салезія у перекладі протоігумена Кліма Сарницького “Фільотея, або Дорога до побожного життя” тиражем 1 тис. примірників; пізніше цю книгу перевидавали понад десять разів. У цій друкарні неодноразово бачили світ і різні видання “Просвіти”.

Зрештою, і релігійна преса в Галичині набувала якісного зростання і широкої популярності. Насамперед відзначимо такі часописи, як “Сіон Рускій” (1871–1885), двотижневик “Душпастирь” (1887–1897), “Друг народа” (1896), християнсько-суспільний щоденник “Руслан” (1897) та інші.

Зреформовані Василяни після Добромільської реформи 1882–1894 рр. розпочали широку й успішну діяльність на таких ділянках душпастирства: постійні місії, катехизація в шкільництві та апостолят друкованого слова. Провідники Чину приходять до висновку, що без своєї друкарні (всередині XIX ст. Василяни вже не мали ні одної друкарні) досягнути успіхів у просвітній діяльності буде неможливо. Власне тодішній протоігумен Чину о. Клим Сарницький та ігумен монастиря у Жовкві о. Кипріян Козловський розпочинають велику організаційну роботу з будівництва Василянської друкарні у Жовкві, неподалік древнього Львова.

День 15 серпня 1895 р. став воістину визначальним початком всієї видавничо-друкарської діяльності ЧСВВ, коли нарешті у помешканні дяка неподалік монастиря запустили невелику друкарську машину з механічним приводом. Ось як описує цю подію відомий письменник та історик Василянського Чину о. Михайло Ваврик: “Отак спалахнуло на українській землі могутнє вогнище релігійної думки... І з кожним роком щораз голосніший стукіт друкарських машин став супроводити монаше життя Жовківської братії... і щораз то інший друк із знаком вогненно-го стовпа св. Василя входив новою цеголкою в усесторонню розбудову релігійного життя народу”⁸. Невдовзі, навесні 1897 р. за ініціативою ігумена Андрея Шептицького розпочато видання часопису “Місіонер” (виходив двічі на місяць, обсягом 1,0 др. арк., накладом 20 тис. примірників). 1903 р. з’явився до нього додаток, який назвали “Місіонарчик” (виходив до 1939 р.)⁹. З Василянським Чиним, зокрема з його видавництвом, тісно співпрацювали відомі діячі науки та культури, активісти “Просвіти” Іван Франко, Кирило Студинський, Іван Крип’якевич, Михайло Возняк, Іларіон Свенціцький, Іван Огієнко, Юліан Буцманюк, Микола Андрусак, Микола Голубець, Борис Крупницький, Василь Щурат, Степан Томашівський.

Деякі дослідники поділяють видавничу діяльність Василянського Чину в Україні на два періоди: перший – 1892–1919 рр., другий – 1914–1939 рр. Ми ж вважаємо, що є і третій період, який бере початок 1991 р.

Назагал друкарня отців Василян, зрештою, як і видавництво, функціонували понад п’ятдесят років, аж до 1944 р. Упродовж цього періоду у світ під грифом “Видавництво побожних книжок у Жовкві” або “Жовква. Печатня оо Василян” вийшли сотні назв із багатомільйонним тиражем духовно-освітньої літератури. До наших днів зберігся систематизований каталог видавництва, який уклав отець Роман Лукань під назвою “Спис книжок видавництва ЧСВВ в Жовкві” до 1936 р., в якому налічуємо 496 назв, з них 451 – книги, решта – періодика. Це були богослужбові книги українською та церковно-слов’янською мовами, пояснення Святого Письма, катехитична література, історично-аскетичні твори, молитовники, василянська періодика¹⁰. Словом, це був надзвичайно широкий вибір релігійної літератури, яка осідала не лише в помешканнях вірних, але й в читальнях “Просвіти”.

Після проголошення незалежності України відновлено видавничу діяльність Галицької провінції ЧСВВ (1991), якій 1994 р. влада повернула Жовківську друкарню. Двадцятирічний період друкування релігійної літератури в незалежній Україні видавництвами, які відродилися (“Місіонер”, “Нова зоря”, Івано-Франківськ), а також новоутвореними (“Свічадо”, “Стрім”, “Добра книжка”, Домініканське видавництво “Кайрос”, “Покрова”), дає підстави для оптимізму щодо майбутнього духовної книги. Наочним свідченням цього є щорічна участь релігійних видавництв у львівському Форумі видавців. Це, мабуть, єдина можливість спраглого духовності читача детально ознайомитися з діяльністю таких видавництв та запізнати їхню різножанрову літературу, яка здебільшого не надходить до державних бібліотек, зокрема центру і сходу нашої країни. На жаль, є недостатньою реєстрація даних релігійної книжки Книжковою палатою України, оскільки тільки вона на прохання суб’єкта видавничої справи видає міжнародну стандартну нумерацію книги. При отриманні цього унікального цифрового коду (ISBN) є обов’язковою форма

звітності та посилання примірника кожного видання у Книжкову палату України. Ця норма не дотримується.

Ми проаналізували щорічні звіти держкомстатистики України у розділі “Засоби масової інформації та книговидання в Україні” за чотири роки (2006–2009) і побачили таку картину в таблиці “Розподіл книг та брошур за цільовим призначенням”¹¹.

Рік	Усього видань	Л-ра релігійного змісту	Тираж, тис. прим.
2009	22 491	427	1 293,2
2008	24 040	342	3 882,2
2007	17 987	441	5 132,4
2006	15 867	247	911,6

На нашу думку, ці показники є досить сумнівними, оскільки не відображають реальної ситуації із релігійним книгодрукуванням. Підтвердженням цього є укладений автором статті каталог василіянського видавництва “Місіонер” за 1991–2009 роки, в якому значиться близько 400 друків. А видавництво “Свічадо” (Студитський устав, Львів) щомісяця видає 3–5 нових назв і на початок 2001 р. надрукувало 373 видання загальним накладом 2 247 764 примірники.

Сьогодні, як ніколи, перед Україною стоїть велике завдання щодо порятунку знищеної економіки, збереження незалежності, утвердження національної свідомості, зрештою, бути сильною серед країн Європи, чи повернутися до свого минулого. Ми впевнені: за більшістю українців майбутнє, які добре розуміють, що будувати свою державу без моральних цінностей, без духовності, без християнських основ неможливо. Отже, сьогодні релігійна література покликана до широкого життя, вона має величезне значення в державі і в світі.

За даними світових повідомлень, на останній міжнародній книжковій виставці у Гонконгу релігійна література зайняла за продажем четверте місце. Участь у виставці взяло 55 релігійних спілок, що становило одну десяту від загальної кількості літератури.

Маємо всі підстави стверджувати, що держава зацікавлена у моральному оздоровленні і духовному відродженні суспільства, а релігійні мас-медіа та література повинні зайняти гідне місце у добре продуманій концепції державного будівництва. Натомість релігійні видавництва України частину своїх накладів могли б, за згодою установ культури, щорічно безкоштовно передавати місцевим бібліотекам, а також науковим осередкам “Просвіти” (йдеться, насамперед, про календарі, пісенники, літературу про пам’ятки сакрального мистецтва, подружнє життя, виховання молоді).

Marian Lozyns'kyi. The Religious and Educational Book Publishing in Ukraine: History and Present

The article analyses the importance of the religious book publishing for the national and cultural life in Ukraine in the 19th–21st centuries. It examines the instances of the cooperation

between the publishing houses of the Basilian Order, the Shevchenko Scientific Society and the Prosvita Society in the first third of the 20th century.

Key words: religious book, the Basilian Order, the Shevchenko Scientific Society, the "Prosvita" Society.

-
- ¹ *Мацюк О.* Першопчатки українського книгодрукування // Наука і суспільство. – 1970. – № 9. – Вересень. – С. 49–52.
  - ² *Шкраб'юк П.* Монаший Чин Отців Василіян у національному житті України. – Львів: ВВП "Місіонер", 2005. – С. 87.
  - ³ *Котрій Ю.* Про василіянські видавництва, друкарні й бібліотеки // Календар "Світло" на 1993 рік. – Львів, 1992. – С. 93.
  - ⁴ Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 9. – С. 10.
  - ⁵ *Гнатюк В.* Національне відродження австро-угорських українців. – Львів, 2006. – С. 61 ; Нарис історії матірнього Товариства "Просвіта". – Вінніпег, 1968. – С. 129–136.
  - ⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1563. – Арк. 73.
  - ⁷ *Головацький І.* Українське духовенство і Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Київська Церква. Альманах християнської думки. – 2000. – № 4. – С. 37.
  - ⁸ Там само.
  - ⁹ *Лозинський М.* Релігійне книговидання Василіянського Чину в Галичині (кінець XIX – перша половина XX ст.). – Львів, 2010. – С. 38–81.
  - ¹⁰ Див.: *Спис книжок Видавництва ЧСВВ в Жовкві / Уклад о. Р. Лукань.* – Жовква, 1936.
  - ¹¹ Засоби масової інформації та книговидання в Україні. 2009 р. – Режим доступу: <http://www.ukrbook.net>